

La formació al camp de la conservació, restauració i preservació de la imatge fotogràfica a Catalunya i a Espanya

JAUME BLASCO VIÑALS

Resum: Els documents fotogràfics, donades les seves característiques, requereixen tractaments especials per a la seva conservació. Cal una preparació prèvia del personal que hi ha de treballar. Aquesta formació és, ara per ara, insuficient. Principalment es dona a centres dels Estats Units, Canadà i França. A Espanya no es compta amb cap centre on obtenir una formació específica, tot i haver-se endegat algunes experiències amb materials fotogràfics. Això compromet la conservació d'un patrimoni cada dia més valuós. La manca de centres especialitzats dedicats a la conservació d'imatges fotogràfiques fa que els professionals no puguin, encara que hagin rebut una formació, desenvolupar la seva feina. De mica en mica els col·lectius professionals van conscienciant-se de la importància d'aquest tipus de material i, per tant, de la de la formació necessària per al seu tractament.

El naixement de la fotografia a França, així com la primera fotografia que es va fer a l'Estat espanyol –que, precisant més, va ser feta a Barcelona–, van tenir lloc ja fa més de cent cinquanta anys.

La fotografia, tal com la coneixem i considerem actualment, va ésser una pràctica bastant minoritària durant la fi del segle passat i principis de l'actual. Era una activitat que quedava limitada als professionals retratistes, a artistes que la utilitzaven com a mitjà expressiu pròpiament dit, –o també com a eina auxiliar de treball–, i a uns quants “homes de ciència” o afeccionats amb interès científic i/o artístic.

La fotografia va popularitzar-se quan es van simplificar tant els processos i materials que s'hi empraven, com els aparells fotogràfics que es podien utilitzar. Així, la fotografia es va fer accessible a capes més àmplies de la població, i es va entrar en un procés de plena comercialització d'aparells i materials fotogràfics.

Amb els canvis socioeconòmics posteriors a la Segona Guerra Mundial i, especialment, dels anys seixanta ençà, la fotografia es popularitzà fins a arribar pràcticament a totes les classes socials. A l'Estat espanyol, aquesta popularització va tenir lloc de manera més lenta, i va ser bastant més minoritària que a altres països europeus o als Estats Units.

Així i tot, la producció d'imatges fotogràfiques va ser prou variada, destacable i interessant, –encara que, quantitativament, no tan important–, com a altres països de més tradició en aquest mitjà d'expressió. Les raons d'aquest retard i manca de popularització són les raons socioeconòmiques habituals que expliquen altres retards i mancances i, per tant, no cal comentar-les.

Aquestes raons expliquen també la menor producció estatal de determinats tipus de processos, materials o imatges fotogràfiques; per exemple, materials com els daguerrotips, són molt més freqüents a França o als països anglosaxons que al nostre país. Altres processos, com els ferrotips o determinats processos pictorialistes, van tenir una "vida" destacablement dilatada, per altres motius que ara no fan al cas.

El fet és que, entrats al segle actual, –com a altres països, però amb l'esmentat retard i menor intensitat–, la fotografia es va popularitzar i, per tant, la producció de documents fotogràfics va augmentar. Aquests documents i imatges fotogràfiques es van començar a acumular i guardar, tant a entitats públiques com a famílies i particulars, –també s'ha de dir que de manera i amb intencions i/o resultats més o menys afortunats–. Amb el pas del temps, o per raons purament cronodemogràfiques, aquestes imatges han començat a arribar a les institucions que tenen entre les seves finalitats conservar el passat cultural, artístic, bibliogràfic o documental, és a dir, a biblioteques, arxius, centres de documentació, museus, etc.

Aquesta arribada de material i imatges fotogràfiques a centres culturals com els esmentats, s'anirà incrementant, previsiblement, de manera progressiva, i l'augment del nombre de les imatges que es donaran a centres públics podria ésser fàcilment inassumible per aquests centres si no canvien les circumstàncies actuals.

Aquestes circumstàncies són:

a) Dissortadament, la immensa majoria del personal que treballa a les institucions públiques que tenen fons documentals d'imatges, no té una formació adequada o suficient per a les tasques que hauria de portar a terme.

b) No hi ha cap centre a l'Estat espanyol on es pugui obtenir aquesta formació. A l'estranger n'hi ha, però pocs.

c) Malgrat l'interès documental, històric, econòmic i artístic de les imatges fotogràfiques, encara no hi ha prou conscienciació i responsabilització dels professionals o de les entitats públiques que les haurien de preservar i conservar.

d) La majoria de les institucions que gestionen aquests fons d'imatges, no tenen una infraestructura tècnica o una dotació econòmica suficient per afrontar el problema de la gestió dels fons previsible. Així i tot, el problema de les mancances en la formació del personal és encara més greu.

El panorama, per tant, indueix poc a l'optimisme. Hi ha factors, però, que fan pensar que la situació hauria de canviar de cara a un futur que encara no sabem si serà proper o llunyà.

Així, podem veure com s'incrementa, –i és evident–, l'interès públic i privat pel món de la imatge i també, la importància que aquest té ja actualment en molts àmbits de la vida quotidiana. Cada cop hi ha més sensibilització sobre els valors de tota mena que tenen els fons d'imatges: científic, històric, artístic, econòmic, sociològic, etc.

Des del punt de vista econòmic, –que sovint és el principal, (o un d'important), motor de les activitats humanes–, l'èxit d'iniciatives de publicació de fons d'imatges històriques demostra una bona acollida i interès per part de la població, i una “nova” i reeixida temàtica o gènere per al món editorial que ha de satisfer les demandes dels consumidors. La multiplicació dels nous suports de la imatge, a causa de les noves tecnologies aplicades a l'electrònica de consum i al món de la informació, diversifica les possibilitats de comercialització d'aquestes imatges, i crea una demanda de fons d'imatges que es puguin comercialitzar. Si atenem el punt de vista científic, històric i artístic, és evident que cada cop hi ha un major i progressiu augment a l'aplicació i utilització de la imatge, ja sigui com a eina de treball, o bé com a producte derivat d'aquest. Del primer cas podríem donar com a exemple un estudi urbanístic històric dels canvis que han tingut lloc a les edificacions d'una determinada població o barri, o un altre exemple seria un estudi de l'evolució històrica de la manera de vestir. Un altre exemple podria ser el d'una bona col·lecció de fotografies d'obriers i camperols que fos escaient per il·lustrar i complementar un estudi o treball de recerca històrica o sociològica sobre aquests grups socials.

La fotografia també s'utilitza profusament com a document gràfic d'esdeveniments socials o que tenen “importància” històrica. I per descomptat, nombrosos artistes la utilitzen com a mitjà d'expressió o veuen reproduïdes i difoses les seves obres mitjançant imatges fotogràfiques; la imatge també s'utilitza a la indústria, medicina, etc. És present a tots els àmbits de la vida actual.

De totes aquestes aplicacions en resulten infinitat de productes que després poden ésser, o no ésser, comercialitzats. Des de reproduccions

artístiques a il·lustracions per a la indústria editorial, o, el seu ús a la publicitat.

I tot això sense entrar en el fet sociològic i industrial de primer ordre que constitueix la fotografia en si mateixa. Cal recordar que la indústria fotogràfica és actualment un consumidor d'argent de magnitud descomunal, i que diàriament es poden fer molts milers d'imatges arreu del món.

Però no cal dedicar més espai i paraules per glossar la importància de la imatge per a l'home del segle XX, ni a especular amb la importància que pot tenir per a l'home del futur. L'evidència parla per si mateixa.

Tots aquests factors ens poden fer pensar que, —malgrat que la situació present no sigui gaire bona—, la dinàmica i evolució que està seguint la societat actual potser portarà, en un futur més o menys llunyà, importants canvis en aspectes com:

- La conscienciació i responsabilitat professional (que és encara molt recent o insuficient).

- Les possibilitats de formació dins la disciplina de la preservació, conservació i restauració de la imatge fotogràfica i filmica, que —fins i tot a l'estranger—, són actualment insuficients.

- Un augment en la demanda i l'ús d'imatges als centres de la tipologia d'arxius, biblioteques, etc., —en particular—, i a tots els àmbits de la vida quotidiana, —en general—.

1. Esdeveniments relacionats amb el tema que han tingut lloc a Catalunya

A Catalunya, els anys parells són anys més “fotogràfics”; se celebra la “Primavera fotogràfica”, que ens porta un munt d'exposicions i, a Girona, també tenen lloc unes interessants jornades que, amb el pas del temps i de les edicions, han anat esdevenint més importants i s'han consolidat.

Tant a les “2es Jornades sobre la Imatge com a Font de Recerca Històrica”, que van tenir lloc a Girona l'any 1992, —quan aquest article aparegui estarà a punt de celebrar-se'n la tercera edició—, com al cicle de conferències sobre “El patrimoni fotogràfic a les col·leccions públiques”, que es va celebrar l'any passat a Barcelona, es podia detectar, per part dels professionals arxivers, museòlegs i bibliotecaris, una creixent demanda d'informació sobre el tema de la gestió d'aquesta mena de fons documentals i artístics i, especialment, per la seva formació, ja que haurien d'ésser ells els que l'han de portar a terme. Això potser ens indica que el nostre col·lectiu professional s'ha començat a conscienciar de les seves mancances de formació i de la responsabilitat que comporta la gestió dels fons d'imatges. És potser per això que caldria repassar una mica quin és l'estat de la qüestió dins d'aquesta temàtica i veure quines possibilitats se'ns ofereixen.

2. Formació a l'estranger

Començaré exposant la situació a l'estranger i així es podrà comparar amb el que hi ha al nostre país. Lamento no donar més dades i informació respecte a aquestes activitats a casa nostra però, –malgrat que no ens agradi–, no es pot escriure massa sobre allò que no existeix, a menys que es vulgui recordar contínuament el que podria o hauria d'ésser i no és.

2.1. Estats Units

És el país on potser s'ha treballant més la qüestió i on hi ha més centres que es dediquen a conservar imatges. El centre més important on es treballa dins d'aquest camp, –segurament el més important del món–, és el de la Eastman Kodak Co. a Rochester, New York, on hi ha un museu de la fotografia i on es realitzen nombroses investigacions i publicacions. També hi ha algunes fundacions privades i centres universitaris que estan treballant en aquest camp. La raó d'aquesta posició capdavantera dels Estats Units en la matèria no es troba exclusivament en una major disponibilitat de pressupostos, –que ja per si sola és destacable–, sinó que també es pot explicar fàcilment per la menor dispersió d'esforços a l'hora de preservar un patrimoni històric i artístic, que ni és tan ric ni tan variat com a altres països.

Es pot anar a estudiar a Rochester en cursets introductoris de durada reduïda, –generalment a l'estiu–, o s'hi poden fer uns estudis més aprofundits durant dos anys.

Diverses editorials publiquen treballs sobre la matèria. Hi ha força especialistes en el tema i el més conegut és, potser, James M. Reilly, que treballa a Rochester.

2.2. Canadà

És l'altra opció americana a l'hora de triar un lloc on s'ensenyi seriosament aquesta matèria. Els centres que són destacables per treballar sobre aquest tema són el Canadian Conservation Institute i els Public Archives of Canada a Ottawa. També se n'editen obres força interessants, tant en anglès, com en francès.

Entre els especialistes més coneguts del país podem citar Klaus B. Hendriks i Siegfried Rempel.

2.3. França

Sens dubte, és el país europeu on més i millor s'està treballant en el tema. Tant a la Bibliothèque nationale, al Centre de recherches sur la conservation des documents graphiques (Centre national de la recherche scientifique) a

l'Atelier de restauration de photographies de la Ville de Paris, a l'École internationale du patrimoine du Ministère de la culture i a l'Institut français de restauration des oeuvres d'art s'estudia, s'ha treballat i/o es treballa, o es publiquen obres, sobre aquest tema. A part d'aquests centres també és interessant fer el seguiment d'obres que publica "La Documentation Française", que té una sèrie d'obres relacionades amb la matèria.

Es pot estudiar durant quatre anys a l'Institut Francès de Restauració d'Obres d'Art i també hi ha uns cursets de formació, més simples, a l'École internationale du patrimoine du Ministère de la culture.

A França també hi ha diversos organismes i institucions relacionats amb la fotografia amb importants col·leccions, –com per exemple la Société française de la photographie o la Mission du patrimoine photographique.

Entre els especialistes que han treballat el tema de la conservació fotogràfica podem citar Anne Cartier-Bresson, Françoise Flieder, Martine Gillet, Jacques Pouradier o Bertrand Lavédrine.

2.4. Itàlia

L'Istituto per i beni culturali de la Regione Emilia-Romagna publica obres interessants de les quals és recomanable fer un seguiment. Altres entitats també han publicat obres sobre el tema, però no en la mateixa proporció que a França, als Estats Units o al Canadà.

No tinc notícies de si a les escoles de restauració d'obres d'art o, a altres centres, hi ha algun ensenyament de la matèria o que hi estigui relacionat, ni tampoc puc parlar dels especialistes del país perquè sols tinc notícia dels responsables o autors d'unes quantes obres.

2.5. Regne Unit

El centre més important per a aquest tema és el Victoria & Albert Museum, encara que també hi ha altres col·leccions importants. S'hi pot estudiar la matèria com una especialització en els darrers cursos d'altres ensenyaments a diversos centres. Entre els especialistes del país puc citar Mark Haworth-Booth.

Abans d'acabar aquest apartat, voldria fer menció de l'existència d'una certa rivalitat entre els diversos grups de professionals d'aquests països, i esmentar també l'existència d'unes tendències, –respecte al tractament dels materials–, que podríem agrupar en no-intervencionistes, partidaris d'una conservació basada primordialment en la preservació (i que qüestionen certes pràctiques restauradores, alguns tipus de materials i tècniques), i intervencionistes, més partidaris de les intervencions restauradores i no tan restrictius en els tractaments.

3. Formació a l'Estat espanyol

No hi ha cap centre on es pugui obtenir una bona formació en aquest tema perquè no hi ha establert cap mena d'estudis d'aquest tipus.

És especialment meritori el treball de preservació que es fa a la Biblioteca Nacional de Madrid, i el d'investigació històrica a alguns centres universitaris, –com per exemple la Universidad de Cantabria–, o les experiències d'informatització de fons fotogràfics portades a terme a col·leccions i arxius fotogràfics municipals, –d'entre les quals, les de Girona o Sabadell són potser les més destacables, encara que sembla que tant a l'arxiu de l'Ajuntament de Barcelona com a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat, també s'està treballant en el tema i hi haurà col·leccions importants.

Malgrat que les darreres tendències en el camp de la conservació fotogràfica no siguin gaire intervencionistes i que es doni prioritat a la preservació i conservació de la restauració dels materials, això no justifica que es pugui negligir en el coneixement del tipus i característiques tècniques de les imatges fotogràfiques, o ja més simplement en la identificació i distinció o reconeixement d'aquestes. Tampoc es poden desconèixer els mínims requeriments ambientals i dels contenidors dels materials fotogràfics, per tal de garantir si més no un grau de conservació raonable. I per aprendre tot això no calen infraestructures gaire costoses, ni instal·lacions, tècniques o equipaments tecnològics gaire sofisticats.

Sense voler desmerèixer la important i valuosa tasca que porten a terme les persones que treballen a alguns centres, el cert és però, que no hi ha a l'Estat uns professionals reconeguts i/o amb formació especialitzada en el camp de la restauració, conservació o preservació de la fotografia, sinó que la formació de les persones que actualment estan treballant en aquest tema es basa en el seu voluntarisme i és de caràcter generalment autodidacta, –en el sentit que no han fet cap curs o estudis especialitzats en la matèria–. Les poques restauracions fotogràfiques que s'hagin pogut fer han estat realitzades per personal que no tenia una formació homologada (encara que no necessàriament dolenta, potser insuficient), i, en alguns casos, amb una formació o criteris de restauració discutibles.

D'uns anys ençà, alguns espanyols han anat als Estats Units, a Rochester, a estudiar. Caldrà veure si, al seu retorn, trobaran possibilitats de treballar en aquest camp.

No vull finalitzar aquest apartat sense fer les puntualitzacions següents:

- Hi ha una certa rivalitat, i una existència d'interessos, entre els possibles candidats a organitzar uns estudis o una formació específica en aquesta matèria. Aquest fet, fins ara, –i també previsiblement al futur–, dificulta la mena d'acords necessaris perquè aquests estudis o formació, s'arribin finalment a realitzar a casa nostra.

- Tanmateix, hi ha una coincidència d'opinió entre els diversos col·lectius professionals (bibliotecaris, arxivers, museòlegs, conservadors, etc.) sobre la necessitat d'aquesta formació i sobre la "urgència" i conveniència de la creació d'uns estudis "homologats" o "reconeguts" sobre la matèria.

- El col·lectiu professional que més, i més intensament, està treballant en aquest camp al nostre país, és el dels arxivers; potser és així perquè han estat els primers que s'han vist obligats a afrontar el problema i la responsabilitat de la gestió d'aquesta mena de fons.

4. Conclusions

El camp professional de la restauració, conservació i preservació de la imatge fotogràfica i fílmica és una mica heterogeni, amb uns professionals que han tingut formacions diverses i que provenen de disciplines com ara la química orgànica, fotografia, història, història de l'art, restauració, belles arts, biblioteconomia, documentació, ciències de la informació i arxivística.

Aquesta pluridisciplinarietat d'orígens és característica tant del nostre país com de l'estranger, encara que a l'estranger podem trobar uns centres on es pot obtenir una formació específica i "homologada" o reconeguda internacionalment.

A l'estranger, però, podem trobar uns centres on es treballa des de ja fa temps en la matèria, amb uns professionals reconeguts i amb prestigi internacional, una situació molt més ben dotada i amb més possibilitats materials i econòmiques.

Per tots aquests motius, el camp de la preservació, conservació i restauració fotogràfica no està tan desenvolupat al nostre país com a l'estranger.

La manca de formació especialitzada dels nostres professionals i la inexistència de centres on es pugui realitzar la formació adequada d'aquests, resulten especialment preocupants perquè comprometen la conservació del nostre patrimoni d'imatges fotogràfiques.

L'única possibilitat d'obtenir aquesta formació és anar a un centre d'un dels països anteriorment esmentats amb tot el que això comporta (despeses econòmiques, etc.).

Els professionals que aconseguen finalitzar els seus estudis a l'estranger es trobaran, en tornar, amb molt poques possibilitats d'obtenir una feina relacionada amb el que han estudiat i/o d'entrar a treballar en un dels pocs centres que hi ha on es treballi una mica en aquesta disciplina, i on, –ben segur–, tampoc no hi trobarà ningú amb una formació com la seva.

Per tant és de suposar que, als "agosarats" que, –ara per ara–, intentin dedicar-se a treballar al nostre país en aquest camp, no els esperi un futur

professional gaire prometedor, malgrat el gran esforç que els pugui representar assolir la preparació escaient.

Fàcilment, la realitat els pot fer "meditar" la seva elecció i decidir-se per escollir una opció menys "desagraïda" professionalment, i amb un futur laboral més engrescador. La situació, doncs, no és gens esperançadora i no convida gaire a l'optimisme.

5. Bibliografia sobre la matèria

Si, malgrat tot, encara esteu interessats en el tema, aquí teniu una petita bibliografia selectiva bàsica.

5.1. En llengües de l'Estat

Alberch, Ramon; Pere Freixas, i Emili Massanas. *L'arxiu d'imatges: propostes de classificació i conservació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1988. 29 p.

Las fotografías y sus cuidados. Barcelona: Salvat, 1976. [192] p.

Riego Amezaga, Bernardo. *Conocimiento, tratamiento y conservación de fondos documentales fotográficos*. [Santander]: Universidad de Cantabria, 1986. 20 p.

5.2. En anglès

Caring for photographs. New York: Time-Life Books, 1972. 192 p.

Coe, Briant, i Mark Haworth-Booth. *A guide to early photographic processes*. London: Victoria & Albert Museum, 1983. 112 p.

Crawford, William. *The keepers of light*. Dobbs Ferry, N. Y.: Morgan & Morgan, 1979. 318 p.

Eaton, George T. *Conservation of photographs*. Rochester, N.Y.: Eastman Kodak Co., 1985. 156 p. (F40)

Keefe, Laurence E. i Dennis Inch. *The life of a photograph*. 2nd ed. Boston; London: Focal Press, 1990. 384 p.

Martin, Elizabeth. *Collecting and preserving old photographs*. London: Collins, 1988. 160 p.

Reilly, James M. *Care and identification of 19th-century photographic prints*. Rochester, N.Y.: Eastman Kodak Co., 1986. 116 p. (G-2s)

Rempel, Sigfried. *The care of photographs*. New York: Lyons & Burford, 1987. 184 p.

5.3. En francès

Conservation et restauration du patrimoine photographique: actes du colloque de novembre 1984... Jean-Luc Montessoro, éditeur. Paris: Paris Audiovisuel; Dir. des Affaires Culturelles de la Ville de Paris, 1985. 139 p.

Hendriks, Klaus B. *La conservation et la restauration des documents photographiques dans les institutions d'archives et les bibliothèques: un étude RAMP, accompagnée de principes directeurs*. Paris: Unesco, 1985. [120] p. (PGI-84/WS/1).

Les joies de la photographie. Amsterdam: Time-Life Int., 1978. 192 p.

Lavedrine, Bertrand. *La conservation des photographies*. Paris: Presses du CNRS, 1990. 157 p.

Schwarz, Danièle. *Conservation des images fixes*. Paris: Éd. de la documentation française, 1977. 166 p.

5.4. En italià

La fotografia: technique di conservazione e problemi di restauro. Ed. Luisa Masetti Bitelli, Ricardo Vlahov. Bologna: Ed. Analisi; Istituto per i beni artistici naturali della Regione Emilia Romagna. 239 p. (Emilia Romagna-Biblioteche; 7).